

**This is an electronic reprint of the original article.
This reprint *may differ* from the original in pagination and typographic detail.**

Author(s): Säaskilahti, Nina

Title: Muistamisen onnesta ja kärsimyksestä

Year: 2015

Version:

Please cite the original version:

Säaskilahti, N. (2015). Muistamisen onnesta ja kärsimyksestä. *Kulttuurintutkimus*, 32(4), 62-66.

All material supplied via JYX is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all or part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorised user.

Essee

Muistamisen onnesta ja kärsimyksestä

Nina Sääskilahti

Muistin filosofiaa kehittänyt hermeneutikko Paul Ricoeur nosti teoksensa *Memory, History, Forgetting* (2004, xv) yhdeksi johtoajatuksiksi häntä vaivanneen tiedonsosiologisen havainnon: yhtäällä on liikaa julkista muistia, toisaalla taas liikaa unohtamista. Lappilaisten sota-ajan muistojen marginaalinen asema suomalaisessa muistikulttuurissa on hyvä esimerkki Ricoeurin huomion kohteena olleesta julkisen muistin kasautumisesta. Pohjoisen Suomen menneisyydestä ja sen muistamisesta kiinnostuneet tutkijat, kuten minä itse, ovat saatavilla olevan tiedon niukkuuden vuoksi usein päätyneet itse tuottamaan tutkimustietoa katveeseen jääneestä aiheesta.

Viime vuosina näkyvämpään asemaan kasvaneelle pohjoisen Suomen sota- ja jälleenrakennuskauden tutkimiselle voidaan hahmottaa laajempikin tausta. Yhdenlaisena itsereflektiivisenä tekona keräsin viimeaikaisesta kansainvälisestä muistin tutkimuksesta koostuvan aineistokokonaisuuden.¹ Tavoitteenani oli sitä tarkastelemalla hahmottaa, kuinka

oma tutkimukseni sijoittuu ajankohtaiseen muistin tutkimuksen kenttään. Aineistoa analysoidessani kiinnitin huomiota siihen, mitä muistin tutkimus muistaa ja mitä se toisaalta unohtaa.

Havaintojeni perusteella myös muistin tutkimuksen sisällä huomio on kasautunut tiettyihin teemoihin toisten kustannuksella. Moniin eri empiirisiin aihealueisiin suuntautuvan muistin tutkimuksen kohteiden joukosta hahmotuu nimittäin yksi usein toistuva piirre: kiinnostus kielteisiä kokemuksia kohtaan. Erityisesti sodan ja väkivallan muistot läpäisevät viimeaikaista muistin tutkimusta. Holokaustin muistamisen teema on – edelleen – keskeisessä asemassa. Sen rinnalla tutkijat ovat tarttuneet sisällissotien, kansanmurhien, terrorismin, apartheidin ja orjuuden sekä luonnonkatastrofien muistamisen kysymyksiin samoin kuin näitä teemoja käsitteleviin teoksiin (kaunokirjallisuus, elokuvat ja koulujen oppikirjat).

Huomion kasautumisen seurauksena muistin ja trauman käsitteet näyttävät liukuvan toistensa sisään. Muistin tutkijoiden Jeffrey K. Olickin ja Chares Demetrioun (2006, 75) esittämä näkemys, jonka mukaan trauma ei ole vain modernin valitettava sivutuote vaan myös sen olemuksen oleellinen osa, vaikuttaa tätä havaintoa vasten osuvalta. Viime vuosikymmeninä suosiotaan kasvattanees-

sa traumatutkimuksessa trauman käsitteelle on annettu erilaisia sisältöjä. Ensinnäkin se on nähty universaalina ja empiirisesti tutkittavissa olevana psykisenä reaktiona väkivaltaan (Argenti & Schramm 2010, 3). Sen on myös tulkittu olevan länsimainen kulttuurisesti tuotettu syndrooma tai globaali diskurssi (mt.) sekä erilaisten identiteettipoliittisten projektien rakennusaines (Luckhurst 2008). Olipa tutkijan näkökulma mikä hyvänsä, satuttavia kokemuksia kohtaan tunnettu kiinnostus näyttää joka tapauksessa läpäisevän nykyistä muistin tutkimusta.

Muistin tutkimuksen kentällä tehdään kipeiden muistojen pohtimisen rinnalla paljon toisen tyyppistäkin tutkimusta.² Vaikka viime aikoina on käsitelty monia aihealueita muistin näkökulmasta, on kenties yksinkertaistusten uhallakin aiheellista pysähtyä pohtimaan muistin tutkimuksessa ilmenevää painotusta traumoihin, sotiin ja erilaisiin katastrofeihin.

Tilanne oli sama 2000-luvun alussa, jolloin filosofi Richard J. Bernstein (2004) pohti yhtäaikaisesti ilmennyttä valtavaa kiinnostusta muistia kohtaan ja muistin tutkimuksen esiinmarssia. Ilmiö näytti tuolloin liittyvän trauman ja todistamisen käsitteisiin ja erityisesti holokaustin ja natsismin perinnön purkamiseen. Muistin tutkimuksen kasvun

onkin nähty liittyvän juuri toisen maailmansodan perintöön ja sen käsittelyn myötä syntyneeseen tarpeeseen tunnustaa sodan uhrien kärsimykset (Winter 2006, 54).

Toisen maailmansodan kollektiiviseen muistamiseen perehtynyt historiantutkija Wulf Kansteiner (2002, 180) on arvellut muistin tutkimuksen suosion syyksi tutkimuksen yhteiskunnallisen relevanssin ja intellektuaalisen haastavuuden harvinaista yhdistelmää. Viimeaikaisesta kansainvälisestä tutkimuksesta hahmottuu kolme yhteiskunnallisen relevanssin aluetta: muisti valtioiden välisen politiikan polttoaineena, muisti nykyisten ongelmien taustana sekä eettinen ja intiimi sensitiivisyys haavoittuvuutta kohtaan.

Vielä 2000-luvun alussa valtopolitiikan ja muistin suhde oli politiikantutkija Jan-Werner Müllerin (2004) mukaan vähälle huomiolle jäänyt kysymys. Nykytutkimuksessa pohditaan sen sijaan jo paljonkin sitä, kuinka traumaattiset muistot toimivat kansainvälisen politiikan polttoaineena ja valtioiden välisen suhteiden rakennusaineksena (esim. Finney 2014). Toisena tutkimusorientaationa hahmottuu kiinnostus muistiin nykyisten yhteiskunnallisten ongelmien tulkintakontekstina (esim. Teeger 2014). Kolmas yhteiskunnallisen relevanssin alue on osa humanististen ja

yhteiskuntatieteellisten alojen eettistä käännettä.

Muistin politiikka, etiikka ja markkinat

Muistin tutkimus sitoutuu usein käynnissä oleviin oikeudenmukaisuuden, sovituksen ja hyvityksen prosesseihin sekä erilaisiin ihmisoikeuskamppailuihin. Tutkimus osallistuu tällöin menneisyyden kipeiden tapahtumien reparaatioon, uhrien tarinoiden kuuntelemiseen ja niiden tunnustetuksi tekemiseen. Muistin tutkimus tähtää siis osaltaan myös muutoksen aikaan saamiseen. Muutosta tavoitteleva orientaatio korostaa tutkimuksen yhteiskunnallista vaikuttavuutta.

Muistin tutkimuksella on ollut myös identiteettipoliittisia ulottuvuuksia. Sen pariin on hakeutunut identifioitumisen mahdollisuuksia ja tunnustetuksi tulemisen kokemuksia etsiviä tutkijoita (Radstone 2008, 37). Heillä on toisinaan ollut sukuyhteyksien kautta periytyneitä kytköksiä kipeisiin muistoihin tai keskeneräisiin hyvityksen prosesseihin. Huomio on tällöin affektiivisessä kohtaamisessa syntyvissä tunteissa, muistojen jakamisessa ja välittymisessä yli sukupolvien. Tutkimusta suuntaa tutkijan oma tilanteisuus ja sijoittuminen menneisyyteen liittyvien kertomusten vastaanottajana, kokijana ja kertojana.

Traumaattisten kokemusten periytyminen voi noudattaa mekanismeja, jota holokaustin muistamista tutkinut Marianne Hirsch (2012) on hahmottanut postmuistin käsitteen kautta: edeltävien sukupolvien tarinoiniin eläytyminen ja uudelleenkuvitteleminen on niin voimallista, että ne ottavat sijan tarinoiden kuuntelijan omassa kokemusmaailmassa ja elämäntarinassa. Affektiivinen kohtaaminen nostaa esiin haavoittuvuuden, joka on tunnistettavaa (Butler 2009). Tutki- ja virittäytyy tunnistamaan menneisyydestä nykyisyyden kannalta tärkeältä näyttäviä elementtejä. Kertoja ja kuulijoita ympäröivässä muistikulttuurissa tutkijasta tulee, Wulf Kansteineria (2002, 179) lainaten, huolien raskauttama kansalainen, joka kantaa muistikriisien taakkoja harteillaan.

Huolia mukanaan kantava tutkija on sureva tai melankolinen subjekti, joka harrastaa suremisen politiikkaa ja työskentelee kulttuuristen traumojen parissa. Muistin tutkijan rooli kulttuuristen traumojen rakentumisessa on merkittävä, kuten myös samoista aiheista kiinnostuneiden taiteentekijöiden. Intellektuelli, oli sitten kyse tieteen tai taiteen edustajasta, toimii eri kenttien ja ryhmien välisenä välittäjähahmona. Tästä syystä intellektuellit ovat keskeisessä asemassa traumaprosessissa ja affektien artikuloinnissa suurelle yleisölle. (Eyerman 2001, 3–4.)

Nykykulttuurissa traumoihin ja väkivaltaan liittyvä kulttuurituotanto onkin silmiinpistävä laajaa. Esimerkiksi sotaa ja sen muistamista käsittelevien kaunokirjallisten ja faktapohjaisten teosten samoin kuin erilaisista satuttavista muistoista kertovien omaelämäkerrallisten teosten määrä on kasvamistaan kasvanut. Erityisesti sotakirjallisuus on ollut jo pitkään näkyvässä asemassa suomalaisella kirjankustannusalalla.

Muistin tutkimuksessa väkivallan, muistin ja markkinoiden suhteita ei kuitenkaan nosteta kovin usein keskustelun kohteeksi. Se edellyttäisi myös itsekritiistä otetta, sillä väkivaltaan liittyvien ja traumaattisten muistojen tutkiminen on itsessäänkin osa muistin markkinointa, samoin kuin siihen monin sitein kytkeytyvät samoja aiheita käsittelevät museot näyttelyineen ja kirjankustannusala.³

Muistin unohtukset

Muistin poliittisen, eettisen ja taloudellisen merkityksen lisäksi muistin tutkimuksen sitoutuminen kielteisiin asioihin voi johtua siitä, että satuttaviin muistoihin – kuten sodan muistoihin – suhtaudutaan yleensä samansuuntaisesti kaikkialla.⁴ Sotien ja katastrofien ympärille rakentuu siten tunnistettavaa kollektiivista ja kulttuurista muistia. Trans-

kulttuurinen muisti syntyy yhteisesti tunnistetuista muistoista. Tunnistettuihin muistoihin kohdistuva tutkimus tekee niistä entistä näkyvämpiä.

Mutta mihin kätkeytyvät yhteisesti tunnistetut onnelliset muistot? Jos muistia on se, mikä menneisyydestä tulee itseämme lähelle nykyisyydessä, miksi myönteisillä kokemuksilla tuntuu olevan niin harvoin painoarvoa affektien liikkeellä pitämässä muistin politiikassa, taloudessa ja etiikassa? Onko kulttuurinen muisti kielteisiin kokemuksiin kiinnittyvää? Vai kiinnittyvätkö tutkijat melankolisina subjekteina tai muutokseen tähtäävinä yhteiskuntakriittikkoina ja traumaprosessin toimijoina kielteisiin muistoihin?

Tuoreehkossa muistin tutkimuksen teoksessa *The Future of Memory* nostetaan esiin kirjallisuudentutkija Andreas Huyssenin (2003, 6) muistin tutkimuksen aikaulottuvuuksia koskeva huomautus. Sen mukaan sekä muisti että tulevaisuus ovat tärkeitä hahmottaessamme tyytymättömyyttämme nykyisyyttä kohtaan. Huyssenin ajatuksen inspiroimana muistin tutkimuksen tehtäväksi teoksen johdannossa (Crownshaw 2010, 4) määritellään sen muistaminen, millainen parempi tulevaisuus – tulevaisuus vailla muistiamme katastrofeja – olisi. Muistin tutkimus hahmottuu siis kielteisistä asioista kertovaksi yhteis-

kunnalliseksi muutosvoimaksi, joka tähtää parempaan tulevaisuuteen.

Onko muistin tutkimus sitoutunut niin vahvasti tähän tehtävään, että se unohtaa myönteisten kokemusten merkityksen? Unohtaako muistin tutkimus yksilöiden ja yhteisöjen onnelliset muistot ja niiden transformatiivisen merkityksen? Ja jos, niin onko myönteisten muistojen merkitys vai niiden poliittinen, taloudellinen ja eettinen painoarvo ja käyttövoima kenties vähäisempi tai vaikeammin tunnistettavissa? Vai painottuvatko kielteiset muistot siksi, että onnellisesta muistamisesta poiketen sureminen on muistamisen muoto, johon sisältyy erityistä esteettistä kvaliteettia, muutokseen tähtäävän vastarinnan mahdollisuuksia ja muistojen elossa säilymisen sitkeyttä?⁵

Muistamisen onni

Palaan nyt kirjoitukseni lähtökohtaan, Paul Ricoeurin teokseen *Memory, History, Forgetting*. Se osallistui teoksen ilmestymishetkellä ajankohtaiseen toisen maailmansodan perinnön purkamiseen Ranskassa. Ricoeur käy teoksessa kriittistä keskustelua suremisen ja muistamisen sekä kollektiivisen muistin ja identiteetin muodostumisen suhteista. Kohti teoksensa loppupuolta Ricoeur puhuu kuitenkin traumaattisten muistojen rin-

nalla yhä useammin myös onnellisista muistoista ja muistamisen onnesta.

Muistin moraalista merkitystä jäsen-
tävään teemaan liittyen onnellisen muis-
ton käsite määrittänyt Ricoeurin keskus-
telussa vääryyksien hyviteteksi tulemi-
sen kautta. Onnellinen muisto on teh-
tävänsä täyttänyt, vihan ja katkeruuden
tuolla puolen oleva hyvitetty muisto, jo-
ka on edistänyt oikeuden toteutumista
(Ricoeur 2004, 500). Keskustelu onnel-
lisesta muistosta värityy myös teologi-
sesti teoksen epilogissa.

Onnellinen muisto liittyy Ricoeurin
käsitteistöissä myös toiseen hänen myö-
häisfilosofiansa keskeiseen teemaan:
tunnistamiseen tapahtumana. Muista-
misen onnellisuuden ydin on tunnista-
misessa. Tunnistaminen on muistamisen
”pieni ihme” (Ricoeur 2004, 414; 429).
Muistamisen onni paljastuu meille, kun
tunnistamme jotain:

[...] Ja sanon sydämessäni itselleni,
se on todella hän. Tunnistan hänet.
Tämä tunnistaminen voi saada eri-
laisia muotoja. Se tapahtuu jo osana
havaitsemista: jokin esittäytyi jos-
kus, katosi ja palasi. Esittäytyi, kato-
si, palasi. (Ricoeur 2004, 429.)

Ricoeurin käsitys muistamisen onnesta
liittyy tunnistamiseen kykynä ja mah-
dollisuutena: siihen että kykenemme

tunnistamisen kautta muistamaan. Aja-
tus tunnistamisesta muistamisen piene-
nä ihmeenä johtaa pohtimaan millais-
ta yksilöiden ja yhteisöjen elämä olisi il-
man kykyä muistaa, elämä jossa emme
tunnista merkityksellisiä asioita – asioita
joista välitämme ja meille tärkeitä rak-
kaitamme. Ehkä vasta tunnistamisen ja
muistamisen kyvyn menettämässä ole-
va havaitsee muistamiseen kätkeytyvän
onnen.⁶

Muistaminen on kyky, mahdolli-
suus ja voimavara. Eikö muistamisen ky-
ky johda myös mahdollisuuteen jakaa jo-
tain toisen kanssa? Ajatus muistamisesta
tunnistamisen hetkenä korostaa muistin
jaettavuuteen liittyvää yhteisyyttä. Yksi-
tyiset ja yhteiset muistot voivat olla kiel-
teisiä tai positiivisia, mutta kyky muistaa
on joka tapauksessa aina myös mahdolli-
suus tunnistaa ja jakaa.

Jakamisessa syntyy ”me”. Suremi-
sen politiikkaa pohtinut Judith Butler
(2003) toteaa raunioiden synnyttävän
tunteiden ylläpitämiä kuulumisen pro-
jekteja. Menetysten ympärille rakentu-
vat surutyötä tekevät yhteisöt lakkaavat
olemasta, jos menetykset on työstetty
(Butler 2003, 468).

Toisen maailmansodan perintö on
tuottanut sekä kipeitä muistoja ylläpitä-
viä pieniä muistiyhteisöjä että yhteistä
eurooppalaista identiteettiä. Tämän pe-
rinnön merkitys nykykulttuurissa näkyy

tavassa, jolla edelleen tunnistamme so-
dan muistot yhteiseksi muistiksemme.
Toisaalta myös nykyisten sotien aihe-
uttamat kärsimykset alleviivaavat muis-
tin tutkimuksen yhteiskunnallista mer-
kitystä paremman tulevaisuuden muis-
tajana.⁷

VIITTEET

1. Aineistokokonaisuuteen sisältyy 73 Ebsco-
tietokannasta löytyvää tutkimusartikkelia. Ai-
neistoon valikoitui avainsanalla ’memory’ va-
rustetut vuonna 2014 julkaistua humanistis-
ten ja yhteiskuntatieteellisten alojen tutkimus-
artikkelia.
2. Esimerkiksi folkloristiikassa muistamista on
tutkittu pitkään laajassa perspektiivissä. Viime
aikoina muistin käsite on avannut uusia näkö-
kulmia monille tutkimusaloille, kuten esimer-
kiksi arkeologiaan ja kielentutkimukseen.
3. Ks. tästä Payne & Ksenija (2011).
4. Suhtautumistapojen samankaltaisuuteen
on kiinnittänyt huomiota Kansteiner (2002,
193–194).
5. Nämä suremisen estetiikan piirteet mai-
nitsee afroamerikkalaisten kokeman väkival-
lan muistamista käsittelevä Alfred Frankows-
ki (2014).
6. Ricoeur puhuu keskustelunsa lopuksi myös
unohtamisen onnesta.
7. Kiitos tekstiäni kommentoineille lukijoille.

KIRJALLISUUS

- Argenti, Nicolas & Schramm, Katharina
(2010) Introduction. Nicolas Argenti & Katha-
rina Schramm (toim.) *Remembering Violence. Anthropological Perspectives on Intergenerational Transmission*. Oxford: Berghahn.
- Bernstein, Richard J. (2004) The Culture of
Memory. *History and Theory*, Theme Issue 43,
165–178.
- Butler, Judith (2003) Afterword. After Loss,
what Then? David L. Eng & David Kazanjian
(toim.) *Loss. The Politics of Mourning*. Berkeley:
University of California Press.

Butler, Judith (2009) *Frames of War. When is Life Grievable?* London: Verso.

Crownshaw, Rick (2010) Memory: Introduction. Teoksessa Richard Crownshaw, Jane Kilby & Antony Rowland (toim.) *The Future of Memory*. Oxford: Berghahn Books.

Eyerman, Ron (2001) *Cultural Trauma. Slavery and the Formation of African American Identity*. Cambridge: Cambridge University Press.

Finney, Patrick (2014) The Ubiquitous Presence of the Past? Collective Memory and International History. *International History Review* 36: 3, 443–472.

Frankowski, Alfred (2014) Sorrow as the Longest Memory of Neglect. *Journal of Speculative Philosophy* 28: 2, 154–168.

Hirsch, Marianne (2012) *The Generation of Postmemory. Writing and Visual Culture after the Holocaust*. Chichester: Columbia University Press.

Huyssen, Andreas (2003) *Present Pasts. Urban Palimpsests and the Politics of Memory*. Stanford: Stanford University Press.

Kansteiner, Wulf (2002) Finding Meaning in Memory. A Methodological Critique of Collective Memory Studies. *History and Theory* 41:2, 179–197

Luckhurst, Roger (2008) *The Trauma Question*. London: Routledge.

Müller, Jan-Werner (2004) Introduction. The Power of Memory, the Memory of Power and the Power Over Memory. Jan-Werner Müller (toim.) *Memory and Power in Post-War Europe. Studies in the Presence of the Past*. Cambridge: Cambridge University Press.

Olick, Jeffrey K. & Demetriou, Chares (2006) From Theodicy to Ressentiment. Trauma and the Ages of Compensation. Duncan Bell (toim.) *Memory, Trauma and World Politics. Reflections on the Relationship between Past and Present*. London: Palgrave MacMillan.

Payne, Leigh A. & Bilbija, Ksenija (toim.) (2011) *Accounting for Violence. Marketing Memory in Latin America*. Durham: Duke University Press.

Ricoeur, Paul (2004/2000) *Memory, History, Forgetting*. Käänt. Kathleen Blarney & David Pellauer. Chicago: University of Chicago Press.

Teeger, Chana (2014) Collective Memory and Collective Fear. How South Africans Use the Past to Explain Crime. *Qualitative Sociology* 37:1, 69–92.

Winter, Jay (2006) Notes on the Memory Boom. War, Remembrance and the Uses of the Past. Teoksessa Duncan Bell (toim.) *Memory, Trauma and World Politics. Reflections on the Relationship between Past and Present*. London: Palgrave MacMillan.

[Kirjoittajaesittely]